

Niet het snijden doet zo'n pijn

Niet het snijden doet zo'n pijn

Een familieroman

Lida Sanders

Schrijver: Lida Sanders
Coverontwerp: Joost Huisman
© Lida Sanders

Voor de jongste generatie.

Haarlem: Emma en Noor
Hoek van Holland: Sara en Mats
Dunbarton: Ella en Josh

*Zoveel soorten van verdriet,
ik noem ze niet.
Maar één, het afstand doen en scheiden.
En niet het snijden doet zo 'n pijn,
maar het afgesneden zijn.*

M. Vasalis

*Er is geen troost dan liefde, denk ik nu.
Liefde mag dan niet helpen tegen de dood,
maar maakt dat slepen met het rotsblok draaglijk,
of soms zelfs feestelijk.*

Willem van Toorn

Intro

December 2011

Geruisloos draaiden de massieve, houten deuren open. Een flauwe luchtstroom ontsnapte uit de grote zaal en stroomde langs ons heen de gang in. Het was zover... Ik rilde.

Orgeltonen - muziek van mijn jeugd - vloeiden gaandeweg tot melodie met elke stap die ik naar binnenliep.

Het bladpapier knisperde in mijn hand. Ik had beloofd te spreken.

‘Doe jij het, Liet?’ had mijn broer gevraagd. ‘Ik kan het niet.’

‘Jawel hoor,’ beloofde ik met de branie van een oudste zus. Nu hijgde ik benauwd; als mij dat maar lukken zou.

‘Dank sei Dir, Herr.’

Aafje, de Zaanse alt, zong Händel. Het koord om mijn keel werd strakker aangesnoerd.

‘Daan,’ piepte ik benauwd. Mijn man knikte geruststellend en kneep in mijn hand. In zijn ogen glinsterden tranen, in de mijne nog niet.

‘Segne das Glück, segne der Tag.... Gib uns die Liebe und Treue für alle Zeit.’

Op een verhoging in de lichtgrijze marmeren vloer stond de witte kist. De decembermiddagzon stuurde een sprookjesachtig schijnsel door het donkerblauwe glas in de achterwand. Een violette lichtbundel streelde de doodskist met de tere, oranje-rode Afrikaanse bloemenpracht met zachte handen. Daan loodste mij naar de gereserveerde stoelen. Mijn voeten bewogen mechanisch. Weeskinderen waren mijn broer en ik geworden. Oude weliswaar, maar toch. Drie jaar geleden was onze vader gestorven. En nu dan moeder.

Achter ons ritselde kleding van personen die zich tussen de stoelenrijen schoven. Ik keek om en glimlachte opgelucht. De aula vulde zich met vertrouwde gezichten. Onze oudste zoon met zijn vrouw en onze vijfjarige kleindochter Emma kwamen bij ons zitten. Net als onze jongste en zijn vrouw. Saartje, hun kleine meisje, was achtergebleven bij de oppas. Vooraan zaten de breekbare zussen van mijn moeder, daarachter andere familieleden en vrienden.

De gastvrouw heette ons welkom.

Eerst spraken mijn tantes lieve woorden. Staande achter het kathedr hielden zij zich aan elkaar overeind. Nog even, wie weet hoelang, en de generatie van mijn ouders was verdwenen.

Opeens drukte de last van de troonopvolging beklemmend op mijn schouders. Drieënzestig jaar lang hadden mijn ouders mij uit de wind gehouden. Nu stond ik, als oudste van onze kleine familie, vooraan in de generatierij.

Rutger, onze jongste, liep met verende, krachtige stap naar voren om het woord te nemen.

‘Met opa en oma kon ik geheimen delen, die ik mijn ouders nooit zou vertellen. Oma Geer, altijd blijf ik van je houden.’

Leida, mijn schoonzus volgde.

‘Mijn schoonmoeder was een wijze en gulle vrouw. Aan haar mantelzorgsters, Liet en mij, schonk ze een reisje naar New York, gunde ons dat plezier. Haar portret reisde met ons mee. Van Brooklyn Bridge tot Time Square, overal gingen we met z’n drieën op de foto. Het fotoboek dat we haar cadeau gaven, werd steeds opnieuw door Geer bekeken. Ze genoot ervan.’

Toen was het mijn beurt.

‘Mijn opa was olieboer, mijn oma huisvrouw. Ze hadden weinig centen. Veertien was mijn moeder toen ze in een dienstje ging, maar stiekem verder leren wilde. Voor elk schooldiploma heeft mijn moeder geknokt. Ze haalde het HBO-diploma als één van de weinige vrouwen van haar generatie. In opleiding en carrière vond zij haar eigenwaarde.’

Ik ben in haar voetsporen gestapt, deed hetzelfde werk als zij.
Een beter voorbeeld had een dochter niet kunnen hebben.

Mijn ouders waren tweeënzestig jaar getrouwd. Ze hielden van elkaar en streden met elkaar. Ooit waren zij officieel gescheiden.

Tot ons grote geluk was hun breuk tijdelijk. Na drie jaar zijn ze officieel hertrouwd. Elkaars grootste liefde zijn ze altijd gebleven. Op de dag dat mijn vader stierf, verloor mijn moeders leven alle glans. Afgesneden van haar levenspartner werd het steeds moeilijker voor haar om op de been te blijven. Toch is zij na elke val weer moedig opgestaan, tot aan de grote finale.

Ik hield van haar en ben zo trots dat zij mijn moeder was.'

Met de dichteres Vasalis voegde ik eraan toe:

"Het werd, het was, het is gedaan."

Het was gelukt, mijn stem had lucht gekregen.

In een kleine kring stonden we om haar kist, de naaste familieleden. Mijn lichaam schokte toen de frêle bloemen plotseling trilden en de kist geluidloos daalde.

'Dag oma Geertje in je schatkistje,' zei kleine Emma.

Mark hield me stevig vast.

Haar kist daalde in de diepte en we huilden warme tranen, toen Elton John zong:

'It's the wheel of fortune, it's the leap of faith,

Till we find our place, on the path unwinding.

In the circle, the circle of life...'

In de aula leek de zon een ogenblik weg te zakken.

1

Zoektocht

Zaandam, januari 2012

We stopten voor de moderne serviceflat. De waterige winterzon priemde door de kale boomtakken. Sneeuwresten bedekten het trottoir. De parkeerplaats was smal. Daan manoeuvreerde de auto behoedzaam tussen een metalen vuilcontainer en een gedeukte rammelkast met een invalidenparkeerkaart achter de voorruit. Zwijgend stapten we uit. In de verlaten hal van de flat wachtten we bij de lift naar de vierde. De kleine oogjes van de deurspionnen staarden ons aan. Levenloos. Langs de steunpilaren hing vergeten kerstversiering. Anderhalf jaar geleden dachten wij een prachtige flat voor moeder te hebben gevonden. We hadden ongelijk. Er hing geen sfeer, ze vond hier geen thuis.

De hypermoderne tag zoemde als een nijdig insect, ik opende de voordeur. Stilte, overal zielloze stilte. Zonder opgewekte stem die mij begroette,

'Hi, Liet! Gezellig dat je er bent.'

In de stoel bij de tafel ontbrak haar tengere gestalte.

'Ik word almaar kleiner,' kon ze zeggen. *'Straks ben ik net zo'n onderdeurtje als mijn moeder.'*

Ik zuchtte tegelijk met Daan.

'Wat heb ik hier een hekel aan,' zei hij en wees naar haar jassen aan de kapstok en naar de modern ingerichte huiskamer. *'In deze flat tussen haar laatste spullen is zij zo vreselijk.... dood.'*

‘Kom, dan gaan we weer,’ zei ik, maar deed toch mijn jas uit. Mijn man pakte de afstandsbediening en zette het TV-apparaat aan.

‘Er is schaatsen,’ zei hij ter verduidelijking.

‘Altijd TV kijken,’ mopperde ik. ‘Jij bent net zo’n verslaafde als Geer.’

- Lang geleden, aan het begin van de vrijgevochten jaren zeventig, had ik het U en het mama- en papa-zeggen tot hopeloos verouderd verklaard. Sindsdien waren mijn ouders voor ons Cor en Geer -

De afstandsbediening, moeders sleutel tot de buitenwereld, lag altijd onder handbereik. Tot aan de laatste verpleeghuisopname was mijn moeder op de hoogte van elke actualiteit. De PvdA in de peilingen, de lotgevallen van Job Cohen, over alles had ze een mening. In de TV-gids kruiste zij de programma’s aan die ze wilde zien. Zo deed ze dat ook toen vader leefde; hij bepaalde de TV keuze nooit. Mijn moeder bedisselde hun gezamenlijke leven en hij liet het graag gebeuren.

‘*Even aan het Parlement vragen,*’ zei mijn vader altijd, zelfs als ik hem voorstelde om op de koffie komen.

‘Dat is akelig,’ zei ik, ‘haar hangklok staat stil,’ en plofte neer op haar stoel.

‘*Daan, trek jij de gewichten voor me op?*’ vroeg moeder steevast als we kwamen. ‘*Dat lukt me niet meer, ik val achterover.*’

Vanaf hier kon ze de voordeur in de gaten houden, naar buiten en naar de TV kijken. Zo nodig alles tegelijkertijd. Achter de zijdeur was moeders slaapkamer, ik huiverde bij de herinnering.

Angstige moeder. Ze telefoneerde,

‘*Ik ben weer gevallen. Kom snel.*’

Met knikkende knieën waren Daan en ik naar binnengegaan. Op haar voorhoofd lag een met bloed doorweekte doek. Ze ondersteunde haar hand. De pols in een gruwelijke stand. Zoveel pijn had ze. Ik werd er misselijk van. Samen hebben we wanhopig de minuten afgeteld tot de ambulance kwam.

Arme moeder. In de vroege ochtend was ze o zo behoedzaam uit bed gestapt, maar zakte door haar benen en viel. Haar spieren hadden haar in de steek gelaten.

Stoere moeder. Op haar tachtigste fietste zij kwiek, altijd voorop, door de Veluwe bossen. Na mijn vaders overlijden vertraagde haar tempo steeds verder, totdat zij met een klap tot stilstand kwam. Na de eerste val brak zij haar sleutelbeen en de keer daarna haar heup. Wonder boven wonder was ze twee keer genezen en keerde ze terug naar de flat.

'Ik kan wachten op de volgende smakkerd,' had mijn moeder berustend gezegd. *'Dat wordt de laatste. Dan is het met me gedaan. Echt hoor.'*

Ze kreeg gelijk. In haar slaapkamer, die vroege ochtend, ontsnapte moeder nét aan een gewelddadige dood. Vlak na de lunch, later in het gehate verpleeghuis, werd zij op kousenvoeten beslopen door het herseninfarct. Magere Hein had haar alsnog gevonden. Verstomd was haar levendige babbel en verstild haar klinkende lach.

Zelfbewuste moeder. Op haar vijfentachtigste viel ze; voor alle Eeuwigheid, Amen.

De voordeur ging open. Mijn broer en zijn vrouw kwamen binnen. Bedrukt, met zachte stemmen, begroetten we elkaar, alsof de muren geen hoger stemvolume konden verdragen. Rondom ons was moeders eigentijdse meubilair, servieskast, foto's, boekenplanken en in de slaapkamer haar gevulde garderobekast.

'Wat een treurigheid. Al haar spullen te moeten uitzoeken,' zei ik. Iedereen knikte, we waren het eens.

'Ik doe haar kleding wel,' zei Leida, ze voelde mijn stemming aan.

'Oh ja,' zei mijn broer. 'Jamie wil het vloerkleed en de eettafel graag hebben. Is daar iets tegen?'

'Nee', schudde ik. 'Mooi, dat het goed terecht komt. Dat zou zij fijn gevonden hebben.'

'Wij nemen de eetkamerstoelen. Akkoord?' vroeg mijn broer.

‘Prima,’ zei ik. ‘Gelukkig, hebben we anderhalf jaar geleden de grootste selectie van haar spullen gedaan. Met het opruimen van het oude huis.’

De deurbel rinkelde. In de hal stond Mark, met zijn vrouw en kleine Emma. ‘Wij willen alleen maar wat aardige spulletjes als aandenken aan oma Geer,’ zei Diane. ‘Verder niks hoor. We hebben alles al.’

‘Kijk eens! Die vind ik mooi!’ zei onze kleindochter en schudde haar vlechten recht. Op de tafel stond een glazen pot met exotische schelpen. Onze oudste zoon, sorteerde de fotoboeken en legde ze in verhuisdozen.

‘Deze absoluut nooit wegdoen!’ zei Mark streng. ‘Mooie herinneringen, toen we logeerden bij opa en oma in het huis aan de rivier. Kijk, hier gingen we schaatsen en daar varen op de Zaan. Zomervakanties in Italië, de wintersport. Allemaal familiehistorie.’

‘Ik weet het,’ lachte ik. ‘Jij bent de hoeder van onze familiegeschiedenis.’

‘Komt Rutger nog?’ In het voorbijgaan, slepend met een zak kleding, vroeg mijn schoonzus naar mijn andere zoon.

‘Nee, vanavond wordt sneeuw verwacht. Hoek van Holland is toch een uur en een kwartier rijden,’ zei ik. ‘Hij wil alleen een paar vaasjes van oma. Kristal, daar is hij gek op.’

‘Jullie willen vast weten hoe je Köttbullar moet maken!’ riep mijn man. In zijn handen hield hij *De Zweedse Keuken* op.

‘Nee!’ klonk het meerstemmige antwoord.

‘Nog iemand koffie, dan?’ vroeg Daan. De stemming begon opgewekt te worden.

Het schemerde in de bijna lege flat en het was stil, op het mechanische zoemen van de ventilatie na. Iedereen was vertrokken.

‘Ik ben zo terug,’ zei mijn man. ‘Voor sluitingstijd kan ik deze spullen kwijt bij de Kringloopwinkel.’

Hij sjouwde een verhuisdoos reisgidsen naar buiten, *Indonesië - 1975* lag bovenop. Eén stoel was achtergebleven in de

leeggehaalde kamer. Misschien wilde mijn moeders zus die hebben. Onpersoonlijk was de woning geworden. Alleen de stille wandklok deed me pijn. De servieskast was bijna leeg. De oude fruitschaal, die niemand meenemen wilde, kon ik niet achterlaten; die legde ik bij mijn verzameling. Mijn blik ging langs de boekenkast, op de planken stond niet veel bijzonders meer: ingelijste foto's van de achterkleinkinderen en een kandelaar. De oude poesiealbums van mijn moeder en haar moeder nam ik mee.

Toen zag ik het liggen.... dat kleine, oude boek...

Beschadigd en onooglijk. Verloren lag het op de plank, als een rafelig en kaal, uit het nest gevallen vogeltje. Ik nam het in mijn handen. Wat moest ik daarmee? Op dat moment had ik er geen notie van, dat dit mufte boekwerk, dat alleen geschikt leek om weg te gooien, zo'n belangrijke rol voor mij zou gaan spelen.

Ik zocht de titelpagina.

Bijbeltje van de Nederlands Hervormde kerk, uitgave 1881. Het Nieuwe Testament en de Psalmen en Gezangen. Ik draaide het om en bekeek het beter. De zwarte leren kaft begon op de rug los te laten, de voorkaft was weggescheurd. De sierlijk gestulpte sluitflap, die om het boekje naar voren vouwde, was behouden. Wellicht had het bijbeltje ooit een fraai zilveren slot. Misschien had iemand lang geleden, in kwade tijden, de sluiting nodig gehad om te gelde te maken? Op mijn gestrekte handpalm taxeerde ik het gewicht van 130 jaar. Ik neusde door de flinterdunne pagina's.

'Draaiden we vroeger sjekkies van,' had ik mijn broer horen zeggen. *'Is van rijstpapier gemaakt, zo'n bijbel. Héél geschikt om joints van te rollen.'*

Ervaringen waar ik niet van mee kon praten. Ik had altijd een geweldige hekel aan roken gehad. Hé? dacht ik verbaasd. Voorin was een bladzijde, deels met verbleekte bruine inkt, deels met vervagend potlood, beschreven.

Gedenktijden: had iemand genoteerd.

Vader geboren 1831. Overleden 6 Maart 1899. Oud 68 jaar.

Moeder geboren ... Overleden 24 april 1902. 73 jaar oud.

Ik had geen idee wiens ouders, wiens familieleden dit waren. Was het mij ooit verteld en was ik het vergeten? Ik sloeg om.

In hetzelfde keurige handschrift:

Simon, Willem, Jelle, Anna, augustus 1907 naar Amerika gegaan.

Jelle met April naar Zuthpen. Geertje, juli 1911 naar Amerika gegaan.

Wiens familieleden waren naar Amerika gegaan? Mijn nieuwsgierigheid jeukte. Dit bijbeltje was het aantekeningenboekje van een vrouw, meende ik. Een man zag ik niet zo snel over dit bundeltje gebogen zitten. Zij wilde de belangrijkste gebeurtenissen in haar leven onthouden.

Een blad verder:

Mijn geliefde man. (Bingo, een vrouw.) Geboren 28 juni 1869. Overleden 17 juni 1929.

Ach, bijna zestig jaar was haar man geworden. Maar hoe was zijn naam? Natuurlijk, mijn voormoeder kende haar geliefde zonder zijn naam te noemen. Maar ik had het graag geweten.

Secuur bladerde ik van achter naar voren. Jammer! Nergens kon ik de naam van de Bijbeleigenaresse vinden.

Het werd donker. Ik deed de achtergebleven schemerlamp aan. Dit bijbeltje was meegenomen naar de kerk, besloot ik. De Hervormde kerk. Maar wie van mijn familieleden hoorde bij de die kerk? Kon het bijbeltje uit de familie van mijn vader komen? Maar zij waren toch orthodoxer Protestants?

In de kleine Christelijk Gereformeerde kerk van mijn vader werd ik 63 jaar geleden gedoopt. Of zou het bijbeltje uit de familie van moeder zijn? Haar vader was Gereformeerd. Maar was mijn oma niet Luthers grootgebracht? Wat wist ik eigenlijk weinig van mijn afstamming. Flarden had ik onthouden van wat me verteld was. Een dromer was ik, die vaak in het huis van mijn grootouders onder de eettafel zat, omringd door broekspijpen en kousenbenen; of achter crapauds zat weggekropen met mijn boeken of poppen. In mijn eigen veilige wereldje. Soms luisterde

ik naar grote mensenzaken waar ik niet van weten mocht, naar het zangerige taaltje van mijn jongste jaren.

‘t Is puur noselijk, tante Guu heeft Ka.’

Veel vaker hoorde ik niks.

Het deurslot zoemde, mijn man kwam binnen.

‘Hoi Liet, wat zit jij te schemeren! Wat lees je?’

‘Een zielig oud Bijbeltje,’ zei ik en liet het hem zien. ‘Met voornamen. Wie het waren, dat wil ik weten. Ik ga hen zoeken, al weet ik niet waar. Moeder Geer zou me hebben aangemoedigd, dat weet ik zeker.’

‘Huh? Oké... Help eerst maar even deze verhuisdoos verslepen.’

Een maand later

Gedenktijden, had mijn onbekende voormoeder in haar bijbeltje geschreven. In de Dikke Van Dale zocht ik het op:

Gedenken = niet vergeten. Voor hen bidden. Herinneren en daar blijk van geven door betoon van vreugde of rouw.

‘Help de gedachte aan hen levendig te houden!’ alsof ik de zachte stem van de schrijfster hoorde echoën door mijn huiskamer. Plots voelde ik het sterke verlangen om te gaan zoeken. Te weten wie mij voorgingen. Maar vond ik in dit sleetse boek voldoende gegevens om een lijntje naar voorbije generaties uit te gooien? Genoeg feiten om verbinding te maken met.... Tja, met wie? Naar 1831 en 1828, vier generaties terug. Naar de personen die naar Amerika gingen.

Waarom gingen ze en hoe was het hun vergaan? Zouden er nazaten van hen leven aan de overkant van de oceaan? Misschien zou ik Amerikaanse familie hebben. Ik klapte het deksel van mijn laptop open. Waar kon ik mijn speurtocht beginnen?

Naar Amerika gegaan...

1966. Zeventien was ik.

'Mam, hoor es... In de gang van de MMS hing zo 'n leuke affiche! Een jaar naar de High School in de Verenigde Staten. Dat lijkt me super!'

Mijn zorgzame vader liet zijn enige dochter niet graag los,

'Niks daarvan! Ga jij eerst maar je MMS afmaken.'

'Maar ik heb mijn Mulodiploma en ik kan toelatingsexamen voor de Sociale Academie doen. Ik wil wat van de wereld zien, snapt u dat niet?'

Moeder steunde mij, 'Als ze slaagt voor dat examen, kan ze na terugkomst meteen met de studie beginnen.'

Tegen twee vrouwen kon mijn vader niet op.

De knopen en de centen werden geteld en ten slotte besloten mijn ouders dat ik mocht gaan. Heen vloog ik met een gammel vliegtuig, terug voeren we met de ms. Aurelia, onder Italiaanse vlag. Matrozen, studenten en studentes. 'Students-Sex-Ship' onder die naam was het schip berucht en beroemd. Gelukkig heeft mijn bezorgde vader dat niet geweten, anders had hij me thuis gehouden.

New York - Rotterdam. Langs het Vrijheidsbeeld voer ons schip en langs de plek, waar in vroeger tijden de emigranten gemeten, bevraagd en beoordeeld werden...

Eureka! Dwars door mijn mijmeringen flitste opeens Ellis Island door mijn hoofd. Dat hadden Daan en ik in 1999 bezocht. Het informatiecentrum voor de Passenger Search.

Anno 2012 zouden zij toch wel een website hebben? Soms haatte ik dat irritante Google, nu leek het de Voorzienigheid zelve. In een tel stond ik voor de digitale toegangspoort van het *Immigration*-museum in New York. Wauw! Wat een service. De originele passagierslijsten van de aankomende schepen kon ik inzien. Gratis en voor niks.

Mijn handen werden klam.

Augustus 1907, daar zou ik beginnen. De handgeschreven lijsten vouwden zich open. Maar wélk schip hadden mijn landverhuizers genomen? Zoveel schepen kwamen in die maand aan. Maar ik had alleen een paar voornamen, de maand en het

jaar. Gekkenwerk, besloot ik ontmoedigd en klapte de laptop dicht om het een dag later weer te proberen.

Zo ging het dagenlang.

Vertrokken uit Rotterdam, het zoveelste schip: de ss. Noordam. Een kleine foto toonde een ouderwets stoomschip. Vertrok op de tiende augustus 1907, arriveerde tien dagen later.

Duizend personen had de Noordam aan boord. Ik kreeg kippenvet.

Grinberg Jacob, drieënzestig, salesman: Russia, Konstantin. Vrouw en zes kinderen

Kolodny Schmul, vierendertig, farmer : Russia, Minsk. Vrouw en vier kinderen

Een eindeloze reeks namen van Oost-Europese Joden. Wat een geschiedenis was in deze lijsten samengebald.

‘Goed gedaan, mensen!’ zei ik hardop en ontroerd. Wat een wijsheid om voor de Russische communistische revolutie, voor Stalin en voor Hitler, Europa te verlaten.

Daar tussenin de namen van enkele Nederlandse emigranten:

Van Dijk - Bakker - De Boer.

Wist ik maar een familienaam. Waar waren Simon, Willem, Jelle en Anna gebleven? Nergens te bekennen. Behalve één Jelle.... Dat kan niet, dacht ik. Met z’n vieren waren ze. Het moest een gezin zijn. Alle scheepslijsten van augustus 1907 had ik doorgebladerd en niets gevonden. Toch ging ik terug, naar die ene Jelle. Jelle wie?

Achternaam *Roos*. Ja, en verder? Ik vergrootte de digitale, handgeschreven letters maximaal.

Roos Jelle. Blond haar. Blauwe ogen. Lengte: *five foot nine and half inches*; een meter zevenenzeventig; langer dan de gemiddelde jongeman van zijn tijd. Hij kon lezen en schrijven en had het vereiste minimum bedrag op zak. *Non immigrant alien. In transit*. Jelle was op doortocht naar Ennismore, Ontario, Canada. Hij reisde alleen, was onderweg naar K. Korf, vriend. Was hij afkomstig uit *Zaandan*?

Dat kon de ambtenaar verkeerd verstaan hebben. Misschien was het Zaandam.

Huisadres: Hogendijk 48. De naam van Jelles vader: *Jelle Roos*. Senior had dezelfde naam als junior. Leeftijd: Jelle was zeventien jaar. Bijna volwassen, maar toch nog een jongen.

Ik dacht terug aan een andere jongen van zeventien.

1993. 'Mam, moet je horen. In de hal van het Bertrand Russell hing een affiche. Een jaar naar Amerika met de AFS, stond er op. Gaaf, zou ik dat vinden,' had Mark gezegd. Na overleg met zijn vader klonk het,

'Haal eerst maar je Havodiploma, dan praten we verder.'

Nog zie ik zijn blonde krullen verdwijnen in de vertrekhal van Schiphol, daaronder zijn stoere gezicht. Dat varkentje zou hij wel even gaan wassen. Mijn moederhart griende.

1907. Ach, arme moeder van Jelle. Hoe zou het vertrek van haar zeventienjarige zoon voor haar zijn geweest? Hij vertrok helemaal alleen. Ik twijfelde, zou dit de Jelle van het bijbeltje kunnen zijn? Zaandam.... het was mogelijk. Daar lag een belangrijk deel van onze familiewortels. Ik was er geboren en opgegroeid. Mijn vader werd geboren in Wormer, van vaderszijde stamde hij af van een Zaandamse familie. Mijn moeder werd in Zaandam geboren, haar moeder was van Zaanse komaf.

'Schiet je al op, Liet?' vroeg Daan.

'Misschien,' zei ik. 'Maar waar zijn verdorie die andere familieleden gebleven?'

Misschien zou een combinatie van de voornamen en de familienaam Roos wat opleveren? Opnieuw dook ik in de Ellis Island archieven onder. En opeens: Beet!

Ik voelde beslist een grotere opwinding dan een sportvisser, die een reuze karper aan de haak sloeg.

Simon Roos. Vierentwintig. Chauffeur. Hij reisde in 1910 van Zaandam naar Milton, Massachusetts, in Amerika. Simon had zijn vader bezocht op de Hogendijk 48. Hij was de oudere broer

van de zeventienjarige Jelle. Zijn eerste reis naar de VS maakte hij in september 1907. Dit was zijn tweede reis.

Willem Roos. Koetsier. Twintig jaar. Blond, blauwe ogen. Anna was tweeëntwintig jaar. Nee, dat was niet zijn zus, maar zijn echtgenote. Ze waren op weg naar Canada.

En als het toefje op mijn taart:

Geertje Roos - de Amerikaanse ambtenaar had spellingsproblemen -. Augustus 1911. Met de ss. Rotterdam kwam ze aan in New York. Ze was weduwe. Vijftig jaar oud. Haar haren waren grijs. Ze bracht vijfhonderd dollar mee. Dat was veel voor die tijd, anderhalf keer een modaal jaarsalaris. Had ze het huis op Hogendijk 48 verkocht?

Grietje, dochter, twintig jaar.

Cornelis, zoon, dertien jaar.

Verrassing, want over hen had mijn voormoeder niets in haar bijbeltje geschreven. Moeder en kinderen waren op weg naar zoon Jelle, in Dorchester, vlakbij Boston; de straat en het huisnummer stonden erbij. Blijkbaar was Jelle intussen van Canada naar Amerika verhuisd. Ach ja, in 1911 was hij eenentwintig.

Met een zucht schoof ik mijn stoel achteruit. De begindraad van het grote familiebreiwerk had ik te pakken. En nu alleen nog maar de connectie tussen dit gezin en mijn onbekende voormoeder vinden. Fluitje van een cent, dacht ik overmoedig.

Op het terras voor de tuindeuren lag sneeuw. Het vroom pittig. De kat sprong op schoot. Ik aaide hem gedachteloos en opdwarrelende poezenharen kriebelden in mijn neus. Ik fronste mijn voorhoofd. De eigen familienaam van mevrouw Geertje Roos wilde ik vinden. Maar hoe? Misschien kon de alwetende 'Mevrouw Goochel' helpen?

Jelle Roos en Geertje ... typte ik. *Enter*.

Ik sperde mijn ogen open en riep tegen de kat: 'Raak!'

De Verenigde Booten: een website voor een familienaam.

Geertje Boot, geboren in 1861, huwde in november 1885 te Zaandam, met Jelle Roos, geboren in 1860. Zij was een van de acht kinderen van *Willem Boot* en *Grietje Prins*.

Alle namen, geboorte- en sterfdata werden vermeld.

Een oproep aan de lezer trok mijn aandacht.

Ik las het verbaasd: Men zocht het portret van Willem Boot. *Claude Monet*, de Franse schilder, zou Willem geportretteerd hebben in 1871, in Zaandam.

Willem Boot, was dat mijn voorvader?

Ik pakte het bijbeltje en vergeleek de data, één keer, twee keer. Zonder twijfel, alles klopte. Willem Boot was de vader van de eigenaresse van mijn bijbeltje.

Maar wat had deze dochter met mij te maken? De familienaam Boot deed bij mij een belletje rinkelen. Was dat misschien.....?

Sufkop, dacht ik vol zelfverwijt, had dan vroeger beter opgelet. In de hoek van de kamer stonden de verhuisdozen met mijn moeders spullen. Had ik daarin niet een mapje met rouwberichten gezien? Ik neusde tussen de kaarten, vouwde een met dikke, zwarte lijnen omrand papier open en lachte.

Christina Boot. Geboren 29 januari 1869 - gestorven 1 juli 1949. Echtgenote van Cornelis Vet. Mijn vader droeg dezelfde naam, hij werd volgens de traditie vernoemd naar zijn opa.

Christina Boot was mijn overgrootmoeder!

'*Kind, opoe Tine heeft jou nog op schoot gehad,*' hoorde ik mijn moeder in gedachten zeggen. Mijn lach rolde door de kamer. Voor het rafelige, kale boekje, dat 'uit het nest gevallen vogeltje', had ik de 'moeder' teruggevonden. Opoe Tine had dit bijbeltje aan haar boezem gedrukt. Geertje, die van land verhuisde, was haar oudere zus. Een kwartier lang koesterde ik me in aangename tevredenheid.

Tot de euforie verdampte...

Rondom mij lagen fotoboeken en overlijdenskaarten van lang geleden. Het Zaanse schippersklokje achter mijn rug, tikte de tijd weg in de stille woonkamer. 't Is anders niks dan dooie rommel, dacht ik opeens mismoedig en vouwde opoe Tines rouwkaart in de enveloppe. Wat had ik hier nou aan?

Als een dwarrelende eerste sneeuwvlok daalde ik langzaam neer op aarde. Ik schoof mijn stoel naar achter en liep traag naar de tuindeur. De buitenwereld was stil en wit.

Weeskind, dacht ik en drukte mijn voorhoofd tegen het koude glas. Ik herinnerde me de woorden van dichteres.

Zoveel soorten van verdriet, ik noem ze niet.

Maar één, het afstand doen en scheiden.

En niet het snijden doet zo'n pijn, maar het afgesneden zijn.

Ik maakte de tafel leeg, zette de verhuisdoos uit het zicht in de gang. Alle spullen van mijn moeder waren opgeruimd. Niks hoefde ik meer te redderen. Wat kon ik doen? Met mijn handen in mijn schoot, doelloos de weken af tellen tot de zon weer ging schijnen? Dat was niks voor mij. Ik zou me beter voelen als ik actief werd.

Zou ik de belevenissen van deze onbekende Geertje en haar kinderen kunnen ontrafelen en hun verhaal beschrijven?

Ineens voelde ik me opgewekter.

2

Zaandam, 1871-1874

Geertje Boot

Mei, 1871

De warme juni middagzon scheen door het keukenraam naar binnen. Stoffjes dansten omhoog met elke veeg van haar bezem, Geertje niesde. Een dreun tegen het tuinhek. Buiten klonken luide jongensstemmen. Daar moest ze meer van weten. De bezemsteel viel uit haar hand en raakte de keukenvloer. Op haar sokken rende Geertje de keukendeur uit en ze vergat haar schoonmaaktaak. Tegen hun tuinhek stond een gestrande kar, een voorwiel zat kromgebogen, klemvast geparkeerd tussen de spijlen. Met verhitte koppen rukten en duwden drie overbuurjongens uit alle macht aan hun zelfgebouwde kist op wielen. Geertje leunde over het hek.

‘Trekken, Jelle!’ moedigde ze aan.

Hij keek op en grijnsde naar haar.

‘Gé-értje!’

Moeders stem gierde door de open deur naar buiten. Net een gillende keukenmeid, dacht Geertje en riep waarschuwend:

‘Pas op! Daar komt mijn moeder!’ Ze moest erom lachen, kon het niet helpen. ‘Vlug! Schiet op!’

De muilen van moeder klepperden over het pad naderbij en stopten naast Geertje. Moeder bukte razendsnel, trok het schoeisel van haar voet en boog zich over het hek naar voren. Een slipper zwiepte in haar hand en kletste op een gebogen jongens rug.

‘Vlegels, lilleke debbers dat jullie benne. Op je falie krijg je!’

Opnieuw sloeg haar moeder en miste.

‘Mars van ’t padje. Waag het niet *nogerres* tegen mijn hek te rijden!’

Boze schuimvlokjes spetterden van moeders lippen. Los! Joelend duwden de broertjes Roos hun rammelbak omhoog, dit was hun favoriete helling. Elke dag weer rolden ze van de dijk af naar het lage straatje, zo hard ze konden. O zo spannend, want buurvrouw Boot waakte over haar spierwitte omheining. Iedereen in de buurt wist het: haar hek mocht je met geen vinger aanraken.

De poort aan de overkant klapte achter de jongens dicht. Jammer, dacht Geertje, die proberen het vandaag niet weer.

De torenklok sloeg vijf uur. Geertje pakte de bezem op en veegde de laatste zandkorrels naar buiten. Klaar. Ze pakte de stoffen draagzak met vaders zware schoenen en stond klaar om weg te rennen.

‘Moe, ik ga naar de schoenlapper.’

‘Neem je zusje mee!’

Pffffff, verontwaardigde lucht ontsnapte aan Geertjes mond, daar had ze écht geen zin in. Oh ho, snel draaide ze haar hoofd opzij, moeders hand miste haar net.

‘Doe wat ik zeg!’

Geertje knikte gedwee, als ze maar gaan kon.

‘Kom, Guurtje!’

Haar vierjarige zusje had een snottebel. Geertje kneep in haar kleine neusje en wiste de sliert af aan haar schort. Nu de klompen aan, ze hielp de voetjes in het harde hout te schuiven.

‘Goed zo, kom es hier, lekker *maidje*,’ ze kuste haar roze wangetje. Van het rek nam ze hun klompen. Er was plaats voor zeven paar en die van va en ma. Trijntje was twaalf, twee jaar ouder dan zij. Elke twee jaar kwam de ooievaar met een nieuw kindje. Net als bij de familie Roos aan de overkant, maar daar bracht die vogel meer jongens. Met haar zusje liep Geertje over het klinkerpad en opende het tuinhek. Ze zwaaiden gedag naar kleine Tine. Zij zat met het touw aan de geitenpen op het bleekveld, ver van de donkere sloot. Geertje rilde, want onder het water wachtte de modderzwarte *Bullebak* om kinderen naar de

diepte te trekken. Janneman sliep in de kinderwagen. Voor het huis, op de dijk, gooide Trijntje een plens slootwater tegen de ramen en veegde het vuil weg met de ragebol. Zij zwaaide naar hen,

‘Doe-oeg zussies!’

Moeder had haar broertje Cornelis en zusje Tonny naar de molen gestuurd om gratis zaagsel te halen. Daar zou straks de vuurpot van branden om de pap te warmen.

Tussen de groene en gele houten huizen klepperden de klompjes van de meisjes. Ze gingen naar de haven. In de smederij onder aan de dijk werd gewerkt, de hamers klapten op het aambeeld en de blaasbalg zuchtte. Bij de kruidenierswinkel tilde Geertje haar zusje op. Ze drukten hun neuzen tegen het glas.

‘Hmm, lekkere stroopsoldaatjes!’

Jammer, vandaag had ze geen centen om een snoepje van het blad te kopen. Ze passeerden de steeg. Aan de overkant van het loopbruggetje stond het huis van Tsaar Peter. Lang geleden woonde daar de beroemde vorst uit Rusland. De hele wereld kwam dat oude huisje bekijken. Vader bracht vreemdelingen mee en vertelde hun de verhalen. Ze wist het zeker, haar vader sprak alle talen.

Op de rivier deinden de bruine zeilboten met hun bolle buiken.

Als het nog maar geen kwart voor zes was, want dan kwam de veerboot de “*Prins van Oranje*”. Daar moest ze bij zijn. Langs de waterkant verdrongen mannen en vrouwen, paarden en honden met karren elkaar. Kwam de boot er al aan? Geertje liet de hand van haar zusje los en zette haar op de stoep van de drogist.

‘Blijven zitten. Niet weglopen!’

Ze klom op een stapel hout langs de kade. Nee, de veerboot was nog niet bij de molens. Heel in de verte klonk een stoomfluit.

De boot van vader kwam eraan!

Plots klonk een daverende knal. Geschrokken sprong Geertje op de keien en kroop weg achter het hout. Het werd stil, zelfs de

mussen stopten met tsjilpen. Was het een kanonschot? Verderop steeg traag een dikke stofwolk op. De mensen riepen door elkaar:

‘Een *Mie-traa-jeuze!*’

‘Een Frans kanon!’

‘*De revolusjonairen zijn ekomme!*’

Gisteren had zij stiekem vader afgeluisterd, toen hij tegen buurman zei:

‘*De Poep en de Fransman hewwe onmoed met mekaar.*’

Vader wist alles. Over de oorlog tussen de Fransen en de Pruisen en over de opstand in Parijs, die de Commune heette. Heel even had Geertje haar handen voor haar oren gedaan, zo vreselijk griezelig was het. Veel van die Franse herriemakers waren gevlucht. Naar Nederland, naar hier in Zaandam. Zouden ze...?

Geertje sprong achter het hout vandaan en zocht, zigzaggend tussen de mensen, het stoepje waar ze haar zusje achterliet. Nee toch? Kleine Guurtje was weg! Zweet prikte op haar voorhoofd.

Wat nou, als dat kanon door zulke Fransen was neergezet? Wat nou, als ze haar zusje hadden meegenomen? Ze moest *zussie* vinden. Geertje duwde tegen dikke billen, wrong zich langs ruwe jakken en harde manden naar voren.

‘Opzij, laat me erdoor!’

‘Hé, brutaaltje!’

‘Ophoepelen.’

Geertje trok zich er niks van aan, naar voren zou ze. De stofwolk dwarrelde langzaam omlaag. Hè? Door de lichte mist zag ze een handkar. Niks om bang van te zijn. Van opluchting sloeg ze haar handen voor haar mond en giechelde. Daar stond een in elkaar geplofte kar, die veel te zwaar beladen was met volle meelzakken. Een paar waren in de val opengescheurd, meel was op straat gevallen en met de wind omhoog gestoven. De rommel werd alweer opgeruimd en iedereen lachte. Nee, de revolutionairen waren niet gekomen.

Bij de dikke boom stond groenteventer Kok. Op zijn handkar zat haar kleine zus, tussen de bietjes, wortelen en kisten spinazie. De

tranen van blijdschap sprongen in Geertjes ogen. Kok lachte naar haar.

‘Wichie, was je zussie zoek?’

‘Ze was zomaar weggelopen!’

‘Zal ik haar bij je moeder brengen? Ik moet er toch naar toe. *‘t Is hier veuls te drok voor zo ’n wurrempie.*’

Ze knikte blij. Hij stak zijn hand naar haar uit en gaf haar een wortel.

‘Dankjewel, groenteboer.’

Geertje zwaaide de schoenenzak over haar schouder en huppelde naar de steiger. De boot meerde aan en de stoomfluit ging. De grote raderwielen schepten door het bruine water tot het wit ging schuimen. Ze werd blij van dat gespetter.

Bovenop het schip, achter het platte stuurwiel, daar stond hij. Die kapitein met zijn uniform en pet op zijn hoofd, dat was háár vader, Willem Boot! En straks kwam het mooiste. Dan gingen ze samen naar huis en alle kinderen zouden wijzen en zeggen:

‘*Kaik eres*, daar loopt Geertje Boot met haar vader, de kapitein! Die man vaart elke dag naar Amsterdam over het gevaarlijke IJ. Door mist en storm; zelfs met sneeuw en ijs.’

Ja, dan was ze zo *blaid als blik*.

De loopplank werd uitgerold en de mensen gingen van boord. De schippersknecht hielp om karren met vracht op de kade te trekken. Hij zwaaide.

‘Ha, Geertje!’

De boot was bijna leeg, alleen vader en de allerlaatste passagiers moesten nog komen. Wat duurde het lang. De nieuwe kapitein en zijn stoker stapten aan boord, want vaders ploeg werd afgelost. Reizigers die naar Amsterdam wilden, stonden achter de ketting ongeduldig te morren.

Hè, hè. Daar kwam hij. Naast vader liep een man met een donkere baard en een rare platte muts. Was dat niet zo’n Franse pet? De onbekende man droeg een grote tas en een vreemde, lange zak. Daar zou toch zeker geen geweer in zitten? Vader was druk met hem in gesprek. Jawel, het was Frans. Ze herkende een paar woorden, van *‘uwie’* en *‘non.’* Achteraan liep een elegante

dame in een mooie jurk. Ze hield een jongetje aan haar hand. ‘Jean,’ hoorde Geertje haar zeggen.

De knecht duwde een bagagekar, zwaar beladen met koffers en pakken. Zo, zo, wat die lui niet allemaal meebrachten. Het groepje was vlakbij. Nú was haar kans.

‘*Vaa-tje!*’

Verrast keek haar vader op.

‘Geertje! *Wijffie*, wat een verrassing.’

‘Ik kom u ophalen!’

Ze sloeg haar armen om zijn middel en hij gaf haar een kus op haar voorhoofd.

‘*Voila, ma petite fille*, Geertje,’ zei vader tegen de Fransman en zijn vrouw.

‘*Bonjour.*’

Ze lachten naar haar. Heen en weer draaiend, met een vinger in haar mond en een blos op haar wangen, lachte Geertje naar die vreemde mensen. Zo naast vader kon haar niks gebeuren. Maar even later kon ze haar oren niet geloven, toen vader zei:

‘Ga naar huis, Geertje. Zeg moeder dat ik later kom. En... vergeet die schoenen niet!’

Een steek van teleurstelling prikte in haar buik. Bij hotel *De Beurs* duwde vader de deur open en liet hij de Franse familie voorgaan. Hij volgde hen naar binnen. Wat kon er zo belangrijk zijn dat vader haar alleen liet staan?

Hoog zomer was het, toen die Fransman met z’n baret en zijn zwarte baard, over de dijk liep. Geertje kende hem inmiddels, net als zijn vrouw. De schilder had de voornaam Claude en hij was geen gevaarlijke herriemaker uit Parijs, al woonde hij daar wel. Meneer en mevrouw Monet waren gevlucht voor het oorlogsgeweld en over een tijdje zouden ze teruggaan naar Parijs. Ze logeerden al een poosje in Zaandam. Vader was de gids voor meneer Monet, want hij kende de weg en sprak de Franse taal. Vandaag ging vader niet met de schilder mee. Meneer Monet droeg zijn tas met verfspullen en de langwerpige zak. Welnee, daar zat geen geweer in, maar een standaard op lange poten, waar

het doek werd opgezet. Een ezel. Gekke naam, want daar leek het heus niet op. Zijn vrouw en Jean wandelden mee. Geertje, haar broertje en zusje waren met hen opgelopen. Vlakbij hun huis, net voorbij de bocht in de dijk, zette de kunstenaar zijn spullen klaar. Het allermooiste vond Geertje de verf; gladde, kleurige wormpjes die uit de tubes werden geknepen. Dat zo iets bestond, had ze nooit geweten. Monet schilderde het Blauwe Huis. Met een vinger in haar mond stond ze te kijken. Heel grappig, vond ze het, zoals hij zijn vrouw met haar parasolletje en de kleine Jean er bij schilderde.

‘Ik moet naar huis,’ zei ze tegen haar zusje. ‘Mijn kous afbreien.’

‘Ga je morgen alweer met die schilder varen?’ hoorde ze moeders boze stem. Geertje liet het moeilijke breiwerk zakken. Wat mopperde moeder daar tegen vader? Het was niet netjes om grote mensen af te luisteren, maar ze wilde nou eenmaal alles weten.

‘*Wullem, jai kan je taid wel eris beter ebroike,*’ klonk moeders schelle stem. Het antwoord kon ze niet horen, want vader bromde maar een beetje binnensmonds.

‘Man, hij moet die uurtjes betalen!’

Nu hoorde ze vader,

‘Hou op, Grietje! Kan jij alleen maar aan geld denken?’

‘Daar zou jij ook es wat meer aan moeten denken, *Wum Boot!* Zo’n vetpot hebben we niet en wel negen monden te voeden. Man, laat toch niet zo van je profiteren! Die schilder is rijk genoeg!’

‘Schei uit met je gezanik, vrouw! Monet is echt niet rijk. Maar ... hoor es!’ vaders stem klonk opeens vrolijk. ‘Hij gaat mijn portret schilderen! Binnenkort zal ik voor hem poseren.’

‘Nou breekt mijn klomp, zeg! Een stuk doek met verflodders! Wat hebben we daar aan? Heb jij weleens gezien hoe slordig die man schildert? Als je maar niet denkt dat het gepruts van die seigneur aan mijn wand komt te hangen. Ik zou me doodschamen.’

‘Nou is het genoeg, mens! De kinderen kunnen ons horen.’

Vader klapte de deur toe en kwam naar buiten om een pijp te stoppen. Met rode wangen pakte Geertje haar breipennen weer op.

Geertje hurkte op de steiger achter hun erf en ze keek naar de donkere sloot. Het water wiegde de algenslierten op en neer. In het glanzende, bruine water leken witte wolken te drijven. Het was lekker weer. Vaders roeiboot schommelde op het water, schoongemaakt en klaar om uit te varen. Hij had de spanen gebracht en was terug naar het huis om de mand met koffie en brood te halen. De klok van de kerk sloeg één uur. Vakantietijd, dan duurde de dag zo lang. Straks moest Geertje moeder helpen met tuinbonen doppen, dat was haar klus voor vandaag. Daarna mocht ze spelen. Ze wilde naar de waterkant. Als Jelle van de overkant daar zat te vissen, mocht ze vast ook een hengeltje uitgooien. Hij zou haar vis wel van de haak halen. Zij vond het te zielig, als die vissenogen haar zo aankeken.

Vader kwam aangelopen met de broodmand.

‘Vaa-tje, mag ik mee?’

‘Nee, *maidje*. Vandaag niet. Ik ga met Monsieur Monet roeien. Hij gaat de molens schilderen.’

‘*Bonjour, Guillaume!*’

‘*Bonjour, Claude!*’

Vader en de Franse schilder begroetten elkaar.

De roeiboot wiebelde vervaarlijk toen Monet haar vader de schildersspullen aangaf, instapte en tegenover vader ging zitten. Geluidloos als een zwaan gleeed de boot weg over de sloot. Vader draaiden met de roeispanten blauwe en geelgouden kringen in het water. Geertje staarde de mannen na, tot ze onder de brug verdwenen.

September

‘Hek dicht! Zachtjes!’

Een dreun en een klik. Geertje rende weg, voordat moeder een nieuwe opdracht zou verzinnen. Langs het pad met de lage,